

УДК 811.112.2:81'373.46+34(03)

Л. О. Борова,

викладач

Т. Б. Чайка,

викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

borovayaliudmila@rambler.ru

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

У даній статті визначено основні властивості термінів, відповідно до їх номінативної та дефінітивної функцій, а також розкрито зовнішні та внутрішні зв'язки елементів німецької юридичної терміносистеми, які забезпечують її стабільність і цілісність. Окрім того, досліджено способи творення термінологічної лексики та визначено найпродуктивніші з них. У ході аналізу лексичного складу німецької юридичної термінології висвітлено також питання домінуючої ролі іменників серед термінів-слів та термінів-словосполучень.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці дослідження термінів та терміносистем проводиться достатньо інтенсивно, оскільки вивчення фахової лексики дає змогу не лише виявити шляхи та моделі формування термінології, але й показати процес розвитку певної галузі у науковій системі знань. На нинішньому етапі лінгвістичні студії, об'єктом яких є термін, спрямовані на вивчення семантичного аспекту термінологічної лексики та на розкриття термінотворчої динаміки фахових мов.

Значна увага приділяється лінгвістами останнім часом дослідженню юридичної термінології. Так, вже розглядалися особливості перекладу німецьких термінів (технічних, військових, юридичних тощо) українською мовою [1: 28-53], міжмовна термінологічна омонімія на матеріалі правової лексики української та німецької мов [2], словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів [3].

Такий інтерес до юридичної термінології зумовлений, насамперед, тенденцією до міжнародної уніфікації законодавства, особливо на теренах Євросоюзу. Процес створення спільної правової бази потребує, окрім іншого, ґрунтовних знань юридичної термінологічної лексики.

Актуальність роботи визначається тенденцією до дослідження терміносистем у їх структурно-семантичному та функціональному аспектах і зумовлюється відсутністю у сучасній українській германістиці комплексного аналізу термінотворчих процесів.

Метою цього дослідження є вивчення структурно-семантичних особливостей юридичної терміносистеми німецької мови.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких задач:

- визначити основні властивості та ознаки термінів, відповідно до їх номінативної та дефінітивної функцій;
- з'ясувати принципи системної організації юридичної термінології, розкрити структурно-системні зв'язки у правовій терміносистемі сучасної німецької мови;
- проаналізувати співвідношення різних словотворчих засобів у створенні правових термінів – морфологічного, синтаксичного та морфолого-синтаксичного способів, а також визначити їх продуктивність.

Об'єкт дослідження – сучасна німецька фахова мова юриспруденції.

Предмет дослідження – структурно-семантичний аспект термінологічної системи.

Матеріалом дослідження є 2000 лексичних одиниць, вилучених методом суцільної вибірки із вузькогалузевих лексикографічних джерел сучасної німецької мови [4; 5].

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі [6: 17-22] знаходимо різні тлумачення поняття "термін". Так, в основі концептуальної дефініції терміна лежить критерій належності денотата до спеціальної галузі. Диференційними ознаками терміна визначають: 1) тенденцію до однозначності; 2) відсутність стилістичного забарвлення; 3) точну співвіднесеність із поняттям; 4) системність. Ще одне тлумачення терміна базується на його протиставленні іншим лексичним одиницям, визначаючи основною властивістю терміна здатність фіксувати і зберігати наукові знання. Із позицій фахового підходу під терміном розуміють одиницю мови для спеціальних потреб, що позначає поняття певної галузі знань чи діяльності. Динамічне трактування терміна спирається на розуміння його як текстового явища. Аналізуючи визначення поняття "термін", які пропонують сучасні лінгвісти, приходимо до висновку, що терміном є лексична одиниця, що називає об'єкти та процеси, пов'язані зі спеціальними галузями діяльності людини (науки, техніки тощо). Незважаючи на те, що термінологічна лексика є невід'ємною частиною національної мови, до неї висувають певні кваліфікаційні вимоги. Так, термін має бути нормативним (відповідати нормам певної мови), системним (бути елементом відповідної терміносистеми), дефінітивним (співвідноситися з чітким визначенням), відносно незалежним від

контексту, точним (прагнути до однозначності у межах однієї терміносистеми), експресивно нейтральним, відповідати вимогам професійного спілкування та взаєморозуміння [1: 38].

Як окрема галузь наукової та практичної діяльності, юриспруденція характеризується наявністю власної терміносистеми, тобто цілісної взаємопов'язаної сукупності усіх термінів її понятійного поля. Цілісність та стійкість німецької юридичної терміносистеми виявляється у тому, що її елементи є вживаними в усіх галузях правознавства (міжнародне, кримінальне, трудове, цивільне право, економіка бізнесу, страхування тощо). У свою чергу, спеціальні лексичні одиниці названих підсистем входять до складу сучасної німецької юридичної термінології.

Являючи собою структурно-організоване ціле, юридична терміносистема має ядро, яке складається з термінів, що виражають основні фахові поняття (напр., Kriminalstrafe f – кримінальне покарання, Notar m – нотаріус, Öffentlichkeit f des Gerichtsverfahrens – публічність судочинства) та периферію, яка включає в себе загальнонаукові (напр., Diversifikation f – диверсифікація, Grundsatz m – принцип, Kausalität f – причинний зв'язок), економічні (напр., Zahlungsforderung f – платіжна вимога, Wertpapiere pl – цінні папери, Arbeitsvertrag m – трудовий договір), суспільно-політичні (напр., Zweiparteiensystem n – двопартійна система, Staatsform f – форма держави, Volksaussprache f – референдум), медичні (напр., Transplantation f – трансплантація, Spender m – донор, Kur f – санаторно-курортне лікування), військові (напр., Desertion f – дезертирство, Entmilitarisierung f – демілітаризація, Militäroberstaatsanwalt m – Головний військовий прокурор), сільсько-господарчі (напр., landwirtschaftliche Nutzfläche f – землі сільсько-господарчого призначення), дипломатичні терміни (напр., kollektive Sicherheit f – колективна безпека, Rangklasse f der diplomatischen Vertreter – дипломатичний клас), а також поняття інших суміжних галузей.

Юридична терміносистема має ієрархічну структуру, яка обумовлюється родо-видовими зв'язками між її елементами. Так, термін Recht n "право" виступає гіперонімом (родовим поняттям) щодо таких гіпонімів (видових понять): Luftrecht n – повітряне право, Verwaltungsrecht n – адміністративне право, Wirtschaftsrecht n – господарське право, Urheberrecht n – авторське право, Wahlrecht n – виборче право. У свою чергу, терміни-гіпоніми можуть виступати гіперонімами щодо термінів нижчого ступеня конкретизації. Наприклад, вищезазначений гіпонім Wahlrecht n (виборче право) є родовим поняттям відносно термінів aktives Wahlrecht n – активне виборче право та passives Wahlrecht n – пасивне виборче право.

Німецькі юридичні терміни можуть вступати у синонімічні й антонімічні відношення у межах своєї терміносистеми. Так, юридичними термінами-синонімами є Berufung f та Kassation f – касаційна скарга, апеляція, Verbrechen n та Straftat f – злочин, Verbrecher m та Täter m – злочинець, objektive Zurechnung f та objektive Haftung f – об'єктивне ставлення у вину тощо. Антонімічні зв'язки існують між юридичними термінами gesellschaftlicher Verteidiger m – громадський захисник та gesellschaftlicher Ankläger m – громадський обвинувач, Einleitung f des Strafverfahrens – порушення кримінальної справи та Einstellung f des Strafverfahrens – закриття кримінальної справи тощо.

Відповідно до способів словотворення [7: 392-412] поділяємо німецьку юридичну лексику на такі групи:

- 1) прості кореневі терміни (Stammwörter): Pfand n – застава, Rang m – чин, Recht n – право;
- 2) похідні афіксальні терміни (Ableitungen): Bürgschaft f – поручительство, diplomatisch – дипломатичний, Unschuld f – невинуватість, Beschluss m – постанова, рішення, Begnadigung f – помилування, Geschworene m – присяжний засідателі;
- 3) складні терміни (Zusammensetzungen): Anklageschrift f – обвинувальний висновок, Briefgeheimnis n – таємниця листування, Dienstordnung f – регламент, Haushaltsmittelberechtigte m – розпорядник кредитів;
- 4) терміни-словосполучення (syntaktische Fügungen): administrative Rechtsprechung – адміністративна юрисдикція, Angriff m auf Leben – посягання на життя, Aufhebung f eines Strafurteils – скасування вироку, Ehre f und Würde f – честь і гідність, als Schuld f anrechnen – ставити у вину;
- 5) терміни-аббревіатури (Abkürzungen): AGB (Arbeitsgesetzbuch n) – Кодекс законів про працю, Angekl. (Angeklagter m) – обвинувачуваний, Cod. (Kodex m) – кодекс, GeschO (Geschäftsordnung f) – регламент, статут діловодства, SVA (Sozialversicherungsanstalt f) – відділ соціального страхування.
- 6) зрощення (Zusammenrückungen): Inkraftsetzung f – надання чинності (сили) закону, Inanspruchnahme f – обмеження прав, позбавлення, Außerdienstsetzung f – звільнення, зняття з посади, Vorderansicht f – фас;
- 7) конверсія (Wortartwechsel): Angeklagte m – підсудний, Bankdarlehen n – банківська позичка, Geschädigte m – потерпілий, befristet – обмежений терміном, строковий.

Серед німецьких правничих термінів найпоширенішими є складні (утворені шляхом словоскладання) та афіксальні (утворені морфологічною деривацією) похідні (24 % та 16,4 % від загальної кількості проаналізованих юридичних термінологічних одиниць відповідно). До малопродуктивних способів термінотворення відносимо аббревіацію (4 %) та конверсію (2,5 %).

Аналіз німецької юридичної термінології виявив, що лексика цієї терміносистеми представлена здебільшого іменниками. Саме іменники слугують базою переважної більшості термінів-словосполучень. Окрім іменників, значну частину юридичної лексики складають прикметники та дієприкметники:

verbrecherisch – злочинний, habituell – побутовий, untergeordnet – підпорядкований, befristet – строковий, einführend – підготовчий. Частина термінів-дієслів є відносно невеликою, однак вони становлять основу похідних афіксальних та складних термінів.

Висновки. Отже, проведене дослідження німецької юридичної термінології дозволяє зробити такі висновки:

- терміни – це мовні одиниці, які є найменуваннями фахових понять та мають певні специфічні характеристики (нормативність, системність, дефінітивність, точність, відсутність експресивного забарвлення тощо);
- німецькі юридичні терміни пов'язані синтагматичними та парадигматичними зв'язками у межах юридичної терміносистеми;
- юридична терміносистема є стійкою та цілісною, має ієрархічну структуру, яка виражається родовидовими зв'язками між її елементами;
- за способом творення німецькі юридичні терміни можуть бути простими кореневими, похідними афіксальними, складними словами, словосполученнями та абревіатурами;
- у лексичному складі досліджуваної терміносистеми домінують іменники, які уживаються самостійно, як компонент термінологічних словосполучень та як основа похідних слів-термінів.

У подальших дослідженнях доцільним є проаналізувати особливості вільних та сталих термінологічних словосполучень у німецькій фаховій мові права, класифікувати їх відповідно до морфологічного типу головного слова, визначити їх структурно-синтаксичні характеристики відповідно до кількості компонентів та відношень між ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / [Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М.]. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Шаблій О. А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Олена Анатоліївна Шаблій. – Київ, 2002. – 254 с.
3. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 : спец. "Германські мови" / Емма Тіберіївна Дерді / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2003. – 21 с.
4. Російсько-українсько-англійсько-німецький юридичний словник / [Гончаренко В. Г., Залевська В. Ю., Кучеренко І. Д. та ін.]. – К. : Либідь, 1995. – 240 с.
5. Duden Deutsches Universalwörterbuch. – [5., überarbeitete Auflage]. – Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich : Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
6. Дружбяк С. В. Термінотворча динаміка фахової мови економіки : структурно-семантичний та функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Світлана Володимирівна Дружбяк. – Київ, 2010. – 369 с.
7. Юнг В. Грамматика немецкого языка / В. Юнг. – Санкт-Петербург : Лань, 1996. – 544 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kyiak T. R. Teoriia ta praktyka perekladu (nimets'ka mova) [Theory and Practice of Translation (The German Language)] : [pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv] / [Kyiak T. R., Ogui O. D., Naumenko A. M.]. – Vinnytsia : Nova knyga, 2006. – 592 s.
2. Shablii O. A. Mizhmovna terminologichna omonimia yak problema terminografii i perekladu (na materialii nimets'koi ta ukrains'koi yurydychnykh terminosystem) [Interlingual Terminological Homonymy as a Problem of Terminological Lexicography and Translation (based on the German and Ukrainian Terminological Systems)] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.16 / Shablii Olena Anatoliivna. – Kyiv, 2002. – 254 s.
3. Derdi E. T. Slovotvorni ta struktorno-semantychni kharakterystyky angliis'kykh yurydychnykh terminiv [Word-Forming and Structural-Semantic Characteristics of English Law Terms] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets' 10.02.04 "Germans'ki movy" / E. T. Derdi. – Kyiv, 2003. – 21 s.
4. Rosiis'ko-ukrains'ko-angliis'ko-nimets'kyi yurydychnyi slovnyk [Russian-Ukrainian-English-German Law Dictionary] / Goncharenko V. G., Zalevs'ka V. Yu., Kucherenko I. D. ta in.]. – K. : Lybid', 1995. – 240 s.
5. Duden Deutsches Universalwörterbuch. – [5., überarbeitete Auflage]. – Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich : Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
6. Druzhbiak S. V. Terminotvorcha dynamika fakhovoi movy ekonomiky : struktorno-semantychnyi ta funktsional'nyi aspekty [Term-Forming Dynamics of Economics : the Structural-Semantic and Functional Aspects] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / S. V. Druzhbiak. – Kyiv, 2010. – 369 s.
7. Yung V. Grammatika nemetskogo yazyka [German Grammar] / V. Yung. – Sankt-Peterburg : Lan', 1996. – 544 s.

Матеріал надійшов до редакції 13.05. 2013 р.

Борова Л. А., Чайка Т. Б. Структурно-семантические особенности немецкой юридической терминологии.

В данной статье определены основные свойства терминов, в соответствии с их номинативной и дефинитивной функциями, а также раскрыты внешние и внутренние связи элементов немецкой юридической терминологической системы, которые обеспечивают ее стабильность и целостность. Кроме того, были исследованы способы образования терминологической лексики и установлены самые продуктивные из них. В ходе анализа лексического состава немецкой юридической терминологической системы освещается также вопрос доминирующей роли существительных среди терминов-слов и терминов-словосочетаний.

Borova L. O., Chaika T. B. The Structural-Semantic Peculiarities of German Law Terms.

The article presents the essential characteristics of terms according to their nominative and definitive functions and describes the requirements normally placed on terminological units. It reveals the external and internal connections of the elements of the German law terminological system that ensure its integrity and stability. The article highlights the word-formative models of terminological units and determines the composition and morphological derivation as the most productive of them. The analysis of the German law terminological system brings to light the dominant role of nouns among the word-terms and terms that are combinations of words.